

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «КИЄВОЗНАВЧІ ЧИТАННЯ: ІСТОРИЧНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ»

27 березня 2014 р. на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулася Міжнародна науково-практична конференція *«Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти»*, присвячена 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народження Максима Берлінського. Організатори конференції: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (кафедра етнології та краєзнавства) та Національна спілка краєзнавців України (Київська міська організація).

У заході взяли участь більше ста осіб. Серед них відомі вчені, співробітники наукових установ та викладачі вищих навчальних закладів, зокрема 65 співробітників Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 20 співробітників Національної академії наук України.

Науковий форум розглянув широку киевознавчу тематику, пов'язану з київською Шевченкіаною; діяльністю наукових установ, навчальних закладів та наукових товариств, окремих дослідників у галузі киевознавства, в тому числі вчених Київського університету. В центрі уваги були проблеми топоніміки, адміністративно-територіального устрою, соціально-економічного розвитку та розвитку науки, освіти, культури й мистецтва Києва; питання духовності, повсякденного життя киян.

Пленарне засідання відкрив і вів завідувач кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор В. П. Капелюшний. З вітальним словом до учасників конференції звернувся проректор з наукової роботи університету, доктор геологічних наук, професор С. А. Вижва. Він, зокрема, передав учасникам конференції теплі вітання від ректора університету Героя України, доктора філософських наук, професора, академіка НАН України та НАПН України Л. В. Губерського і побажав учасникам наукового форуму успішної роботи. Учасників заходу також привітали: Агнешка Матусяк – завідувачка відділу україністики Інституту філології Вроцлавського університету, доктор філології, професор (Польща); Я. М. Шибанов – начальник відділу з суспільно-політичних питань управління з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю Департаменту суспільних комунікацій Київської міської державної адміністрації.

Доповіддю «Проблеми киевознавства» розпочав пленарне засідання О. П. Реєнт – заступник директора з наукової роботи Інституту історії України НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, голова Національної спілки краєзнавців України. Він ознайомив учасників конференції з останніми ініціативами та проектами Національної спілки краєзнавців України та порушив низку актуальних питань, пов'язаних з розвитком киевознавства, зокрема необхідністю оновлення багатотомної «Історії Києва», енциклопедичних довідників та створення «Енциклопедії Києва». Йшлося також про нагальну потребу посилення державного та громадського контролю за станом пам'яток історії та архітектури Києва, забезпечення музеїв міста належними приміщеннями тощо.

Внесок вчених історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у розвиток киевознавства (2000–2013 рр.) висвітлив заступник декана історичного факультету з наукової роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн О. Ю. Комаренко. У доповіді було зазначено, що викладачами історичного факультету видана значна

кількість наукових статей та книг, навчальних посібників, довідників, в яких відображені різноманітні аспекти історії Києва, історія структурних підрозділів та діяльність видатних учених університету.

Про роботу Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України в галузі киевознавства (2008–2013 рр.) розповів О. П. Гончаров – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова правління Київської міської організації НСКУ. Він також висловив пропозиції, які могли б сприяти подальшому розвитку киевознавства, зокрема, започаткувати науково-популярний журнал з киевознавства, заснувати киевознавчу премію імені Максима Берлінського.

З доповіддю «Т. Г. Шевченко і Київський університет» виступив доктор історичних наук, професор кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор Музею історії університету І. К. Патриляк. Він розповів про життя й діяльність Т. Шевченка в період роботи в «Археографічній комісії», а також про святкування 200-річного ювілею Великого Кобзаря у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

На трагічні факти із життя столиці воєнної доби та необхідність правдивого висвітлення цього періоду звернув увагу слухачів у доповіді «Київ воєнної доби: повсякдення і стратегії виживання» завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор О. Є. Лисенко.

Про наукові і навчальні заклади Києва як осередки енциклопедичної справи в Україні йшлося у доповіді М.Г. Железняка – кандидата філологічних наук, в. о. директора Інституту енциклопедичних досліджень НАН України.

Цікавими були також повідомлення на пленарному засіданні. Н. О. Горська – головний бібліотекар відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг Національної історичної бібліотеки України – розповіла про авторські інскрипти на книгах М. Ф. Берлінського та М. О. Максимовича (з колекції Національної історичної бібліотеки України). Окрім того, головний бібліограф науково-бібліографічного відділу бібліотеки К. Русанівський представив бібліографічний проект «Історична Шевченкіана».

На проблемі увічнення пам'яті жертв політичних репресій у м. Києві (1919–1941 рр.) акцентував увагу учасників форуму кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, керівник редакційно-видавничої групи «Реабілітовані історією» (м. Київ) О. Г. Бажан. Доповідач наголосив, що актуальним завданням є створення реєстру репресованих киян, визначення національного та соціального складу репресованих, встановлення меморіальних дощок на місцях масової загибелі громадян під час репресій.

Керівник Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук С. І. Кот висвітлив стан справ з розшуком і поверненням втрачених культурних скарбів Києва та закликав продовжити роботу з питань пошуку втрачених і вивезених історико-культурних цінностей міста.

Розгляд тематики конференції її учасники продовжили під час секційних засідань: «Т. Г. Шевченко і Київ. Традиції вшанування пам'яті Великого Кобзаря», «Дослідники історії Києва. Діяльність наукових установ, навчальних закладів та наукових товариств у галузі киевознавства», «Маловідомі сторінки історії Києва. Проблеми топоніміки, адміністративно-територіального устрою та соціально-економічного розвитку», «Наука, освіта, культура та мистецтво Києва», «Етнокультурна палітра Києва: духовність, повсякденне життя та міські субкультури». В їх роботі взяли участь відомі вчені, співробітники наукових установ та викладачі вищих навчальних закладів, аспіранти, працівники бібліотек та музеїв, краєзнавці, студенти і учні – члени Малої академії наук України.

Значну увагу на конференції приділено питанням етнокультурного розвитку Києва, які розглядалися на засіданні п'ятої секції «Етнокультурна палітра Києва: духовність, повсякденне життя та міські субкультури».

Низка доповідей була присвячена проблемам духовного розвитку. Так, «Зв'язки між духовними святинями Києва та Нової Січі часів Петра Калнишевського» проаналізувала Г. Г. Коцур – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії для гуманітарних факультетів Київського націо-

нального університету імені Тараса Шевченка. «Взаємини прочан із киянами у XVIII ст.» дослідила на архівному матеріалі аспірантка історичного факультету університету Я. М. Шульга. Вона наголосила, що традицію паломництва до київських святинь підтримували тисячі православних прочан, які щороку приходили до Києва упродовж XVIII ст. Доповідач охарактеризувала основні аспекти відносин прочан із жителями Києва як невід'ємну частину повсякденного життя киян.

Ряд повідомлень аспірантів та студентів цього ж вузу були присвячені подіям церковного життя XIX – початку XX ст. Процес відродження церковно-братського руху в Києві (1860–1914 рр.) висвітлив аспірант М. В. Казаков. Образ Києва за богослужбовими текстами XIX ст. спробувала реконструювати студентка магістратури Л. Петрушко. Не претендуючи на передачу всієї глибини відображеного в цих текстах богословського погляду на святий град Русі, доповідач зазначила, що у киянина, який молитовно перебував за церковним Богослужінням, міг формуватися світлий образ свого рідного міста, яке є воістину святим і особливим, бо перебуває під покровом Божого захисту, в любові до Христа і освячене подвигами та молитвами святих угодників Божих. Аспірантка А. В. Смишляк на матеріалах храмів Києва та Київської єпархії станом на XIX – поч. XX ст. показала місце церковних хорів в сакральному просторі храму, що зумовлювалося в першу чергу архітектурними особливостями храмів різного рівня. Ці особливості використовувалися або видозмінювались для того, щоб розширити сакральний простір храму та повернути до нього більше віруючих. Роль посту у житті киян та мешканців Київщини (XIX – початок XX ст.), як важливого елемента традиційної культури, висвітлила аспірантка А. М. Лавренюк.

Зміни в етнічній структурі населення Києва в першій половині 20-х років XX ст. проаналізувала доктор політичних наук, професор кафедри української історії та етнополітики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Т. Ю. Горбань. Як зазначила доповідач, за станом на 1920 р. Київ важко було назвати українським містом за демографічним показником – склад його населення був переважно російсько-єврейським. Проте упродовж наступних декількох років у етнічному складі населення Києва відбуваються кардинальні зрушення. Насамперед це стосувалося української громади. Протягом 1920–1926 рр. українське населення міста зросло більш ніж чотирикратно, тоді як загалом міське населення збільшилося за цей же період у 1,4 рази. Суттєві зміни, що відбулися в етнічному складі населення Києва у досліджуваний період, були обумовлені цілим рядом причин. Серед них – як природний, так і механічний приріст населення, вплив міграційних і політичних процесів. Тож упродовж першої половини 20-х років XX ст. відбувається не лише значне кількісне зростання населення міста, а й кардинальні зміни в його етнічному складі, завдяки яким Київ став набирати обрисів дійсно українського міста.

Найбільш широке висвітлення на засіданні секції отримали питання, пов'язані з такою нині актуальною науковою проблемою як історія повсякденності. Так, доктор історичних наук, професор кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. В. Борисенко розповів про новорічні розваги киян в кінці XIX – першій половині XX ст. На спогади Германа Гуммеруса (фінський історик, громадський та політичний діяч, у 1918–1919 рр. протягом шести місяців перебував повіреним у справах Фінляндії в Києві) привернув увагу учасників конференції у своєму повідомленні студент магістратури історичного факультету цього ж університету І. Стичинський. Ці спогади є оригінальним поглядом на Українську революцію і цікавим джерелом для дослідника, який працюватиме над київським повсякденням буремного 1918 року.

Низка доповідей була присвячена повсякденному життю студентів та викладачів Києва у різні періоди. Так, життя студентів Києва у 1920-ті роки дослідила О. Л. Рябченко – доктор історичних наук, завідувач кафедри історії та культурології Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова. Життя переважної більшості студентів не було легким і безтурботним, оскільки державне забезпечення протягом досліджуваного періоду залишалося надзвичайно мізерним. Більшість студентів 1920-х рр. стикалася зі справжньою житловою кризою та побутовою невлаштованістю. З іншого боку, зазначила доповідач, вражає той факт, що злиденна повсякденність не стала суттєвою перешкодою на шляху отримання освіти для багатьох молодих людей, які самостійно турбувалися про хліб

насушний, гартувалися у злиднях, були витривалими і стійко перенесли всілякі незгоди на своєму шляху.

До повсякденного життя викладачів вищих навчальних закладів Києва у середині 1950 – першій половині 1960-х рр. звернулася О. В. Булгакова – молодший науковий співробітник відділу історії України другої половини ХХ століття Інституту історії України НАН України. Вона зазначила, що від середини 1950-х рр. в країні розпочалися суттєві зміни. Проведення реформ мало вплив і на викладачів вишів, зокрема, відбулося покращення умов життя і праці викладачів Києва: збільшено посадові оклади, поступово вирішувалося житлове питання. Якщо в повоєнний період викладачі жили в підвалах, бараках або в комунальних квартирах, то в хрущовський період стало можливим отримання власної квартири, особливо для професорів і докторів наук. Зріс престиж професії викладача в суспільстві.

Побут та дозвілля студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка за доби незалежності України висвітлила у своєму повідомленні студентка історичного факультету цього ж вузу К. Комарова.

Ряд доповідей стосувалися питання повсякдення населення Києва в період німецької окупації та повоєнну добу. Соціально-економічний аспект повсякденного життя населення Києва в період німецької окупації (вересень 1941 р. – листопад 1943 р.) висвітлив аспірант Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова М. В. Главацький. Наведені доповідачем факти переконують, що воно в «нових умовах» зазнало суттєвих змін, які обумовлені зміною влади, її ставленням та політикою щодо пересічних жителів міста. Трагізм, економічна залежність, перелом в психології та ментальності населення м. Києва стали наслідком присутності «нової окупаційної влади». В складних умовах війни, в умовах «випробування» кожен обирав для себе майбутнє та вибудовував стратегію виживання.

Настрої киян та їхнє ставлення до окупаційної влади дослідила А. А. Плеханова – магістр історії, редактор напрямку «Освіта» Видавничого дому «МЦФЕР». Вона, зокрема, зазначила, що від початку війни, а потім і окупації, та до звільнення Києва Радянською армією настрої киян змінювалися під впливом різних чинників. Поспішна й вибіркова евакуація 1941 р., тактика «випаленої землі» підірвали авторитет радянського керівництва. Ставлення ж цивільного населення до окупаційного режиму змінювалося від вичікувального чи байдужого до відверто ворожого.

Питанню умеблювання квартир Києва в 1943–1945 рр. присвятила своє повідомлення аспірантка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. В. Цебро.

І. В. Ігнатенко – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології та краєзнавства цього ж університету розповіла про своє спілкування з Володимиром Яковичем Заманським (1935–2010) – заслуженим журналістом України, автором «Записок старого киевлянина». Під час інтерв'ю була зафіксована цікава та важлива інформація про повсякдення, побут та дозвілля корінних киян, яка ще потребує вдумливого аналізу та дослідження.

Дещо меншою кількістю доповідей і повідомлень, порівняно з попередньою тематикою, проте все ж вагомо, була представлена на секції тематика міських субкультур.

Питанням сутності, особливостям та методологічним аспектам дослідження неоязичництва/рідновір'я присвячена доповідь кандидата історичних наук, доцента кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. О. Смержевської – «Неоязичництво/рідновір'я як міська субкультура».

У доповіді Ю. С. Буйських – кандидата історичних наук, молодшого наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України розглянуто уявлення про простір та протиставлення «поле»/«місто» у неформальному дискурсі археологічної субкультури й звернуто особливу увагу на роль образу Поля, що конструється у текстах професійної традиції, переважно, старшими носіями професійного знання для неофітів.

Особливості локаційного сленгу київських річкових рибалок як певної міської субкультури, пов'язаної із проведенням вільного часу, розкрив кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Р. А. Сегеда. Вуличному малярству Києва присвячене повідомлення

студентки магістратури історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. Грицюк.

У перерві між пленарним та секційними засіданнями учасники наукового форуму мали змогу відвідати Музей історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка і ознайомитися з художньо-документальними виставками «Шевченкіана Надії» та «Історія Кирило-Мефодіївського братства».

На заключному пленарному засіданні учасники конференції заслухали звіти керівників секцій та сформулювали рекомендації, направлені на подальший розвиток киевознавства, охорону історико-культурної спадщини столиці, увічнення пам'яті видатних учених та вшанування жертв політичних репресій. Деякі пропозиції стосувалися розвитку етнології та усної історії: розробити та затвердити міську програму щодо фіксації свідчень киян-старожилів про повсякденне життя міста періоду Великої Вітчизняної війни та повоєнних років; в рамках здійснення комплексу заходів щодо увічнення пам'яті видатних учених – створити історико-етнографічну експозицію у будинку М. Ф. Біляшівського (Канівський природний заповідник).

Було також прийнято рішення про регулярне проведення міжнародної науково-практичної конференції «Киевознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти» на базі історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за участю Національної спілки краєзнавців України та інших зацікавлених установ і організацій. Проведення конференцій буде сприяти розширенню краєзнавчого напрямку досліджень в університеті та відродженню кращих традицій киевознавства; залученню студентської молоді до більш активного вивчення історії Києва; приверненню уваги до необхідності розвитку етнокультурних аспектів киевознавчих досліджень: усної історії, повсякденного життя та ментальності киян, етнонаціональної та конфесійної палітри столиці, міських субкультур, оскільки ці аспекти міської історії досі залишаються, по суті, не розробленими.

Доповіді та повідомлення учасників форуму будуть опубліковані у збірнику матеріалів науково-практичної конференції.